

Sven Grassman och verkligheten*

*Klas Eklund diskuterar i denna artikel Sven Grassmans nyligen publicerade bok *Det tysta riket*. Redaktionen har valt att publicera hans inlägg som en artikel snarare än som en bokrecension av två skäl. För det första måste en rättvis diskussion av de viktiga problem som Grassman tagit upp ges större utrymme än vad som är möjligt i en recension. För det andra vill redaktionen gärna att artikeln startar en diskussion i ämnet, vilket vi inte tillåter i anslutning till recensioner.*

Sven Grassman är kanske den svenska ekonom som under senare år fått mest utrymme i massmedia. I en lång rad artiklar i olika tidningar har han hävdat att bytesbalansen inte utgör någon restriktion för den ekonomiska politiken idag; att någon "överkonsumtion" inte förekommer, varför någon konsumtionsåstramning inte behövs; samt att statistik som styrker dessa ståndpunkter systematiskt undertryckts av korrumperade ämbetsmän och ekonomer. I sin bok *Det tysta riket* (Ordfront 1981) har han samlat en del av sina artiklar och sammanställt viss statistik för att styrka sina teser.

Boken har blivit mycket kritiskt bemött av fackmän. Undantag finns dock. Så menar tex Bo Gustafsson i en anmälan i *LO-tidningen* nr 43 1981 att de "fakta Grassman framlägger" bl a skulle visa "att talet om överkonsumtion i Sverige är en myt"; detta eftersom Grassman "visat" att bytesbalansproblemen är tämligen små och att vår konsumtion,

såväl den offentliga som den privata, ökat långsammare än i omvärlden. En rad journalister, framför allt på Sveriges Radio, tycks också ha blivit starkt påverkade av den grassmanska verklighetsbeskrivningen. Bl a fick Sven Grassman framföra sina teser praktiskt taget oemotsagd i TV-programmet "Pejling" den 27 oktober, varvid han lade fram en rad statistiska diagram som belägg för sin tes att dagens svenska ekonomiska politik bör inrikta sig på att *stimulera* konsumtionen i stället för att strama åt den. Samma statistik presenteras också i boken.

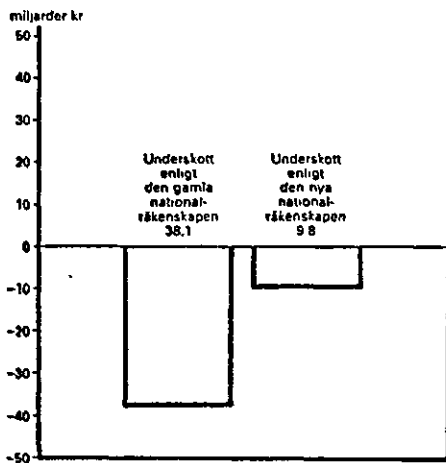
Efter att ha granskat denna statistik vill jag emellertid hävda att Sven Grassman bygger sin argumentation för konsumtionsstimulanser på grovt vilseledande statistiksammanställningar – något som är remarkabelt inte minst med tanke på Grassmans under stor affekt utslungade beskyllningar mot sina meningsmotståndare för att medvetet fuska med statistik. I det följande skall det av Grassman anförda underlaget för tesen att vi idag inte har någon "överkonsumtion" ställas mot den i mitt tycke relevanta bilden.

KLAS EKLUND är doktorand i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. Hans forskningsinriktning har gällt Sveriges industriella utveckling i ett längre perspektiv.

* Åtskilliga har kommit med kommentarer till ett tidigare utkast till denna artikel. Speciellt vill jag tacka Peter Englund och Mats Persson.

Grassmans bild av bytesbalansproblemen ...

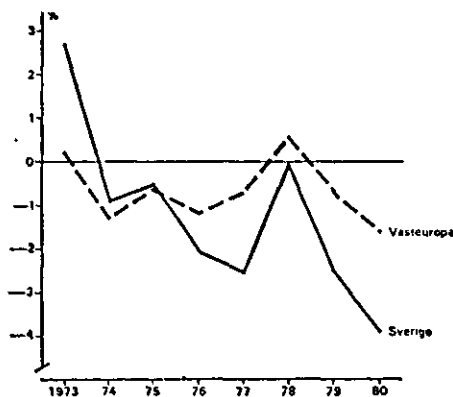
Diagram 1. Kumulerade bytesbalansunderskott 1971-78 enligt den gamla och nya nationalräkenskapen.

Källa: Nationalräkenskaperna (Grassman [1981], sid 73).

... och den relevanta bilden av bytesbalansens utveckling.

Diagram 2. Bytesbalansens saldo i procent av BNP 1973-80 i Sverige och totala Västeuropa.

Källa: OECD.

Syftet är inte att göra någon heltäckande granskning av Grassmans världsbild eller av hans teoretiska grunduppfattningar; dessa skall endast kortfattat beröras i en avslutande kommentar. Ej heller skall Grassmans personliga beskyllningar mot andra ekonomer behandlas. Syftet är enbart att konkret demonstrera hur Grassman i frågan om "överkonsumtionen" använder sig av statistik för att underbygga sina slutsatser om ekonomisk politik. Detta skall göras genom att gentemot de av Grassman i boken och i TV presenterade diagrammen ställa upp en motbild av diagram, som i så hög grad som möjligt är grundade på just de av Grassman anförda källorna men som ger en - enligt min mening - betydligt mer rättvisande bild av verklighetens problem.

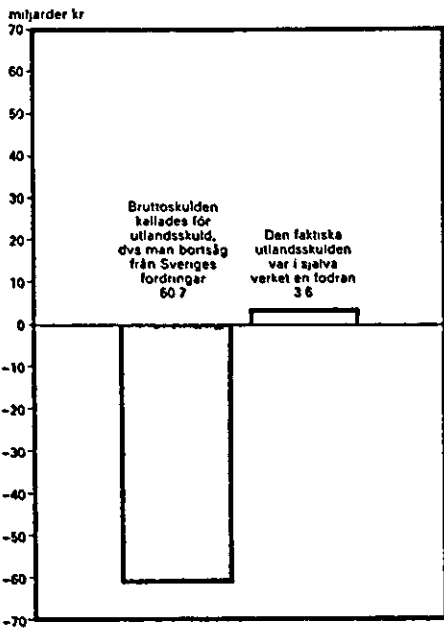
Bytesbalansen

Det är då naturligt att ta sin utgångspunkt i bytesbalansrestriktionen. Den intressanta frågan när det gäller att karakterisera *dagens* problem och avgöra vilken politik vi skall föra *idag* är därvidlag naturligtvis hur bytesbalanssituationen ser ut just nu och hur den kan väntas utveckla sig de närmaste åren. Sven Grassman hänger sig däremot fast vid hur den såg ut *för några år sedan* - och inte heller det redovisar han på ett rättvisande sätt.

Det han har att säga om bytesbalansens problem sammanfattas av honom själv i *diagram 1*. Han visar där att *de gamla* nationalräkenskaperna fram till 1979 överdrev underskotten. Han visar de reviderade siffrorna i form av ett kumulerat underskott för åren 1971-78 och

Grassmans bild av utlandsskuldproblemet ...

Diagram 3. Nettoskulden 1976.

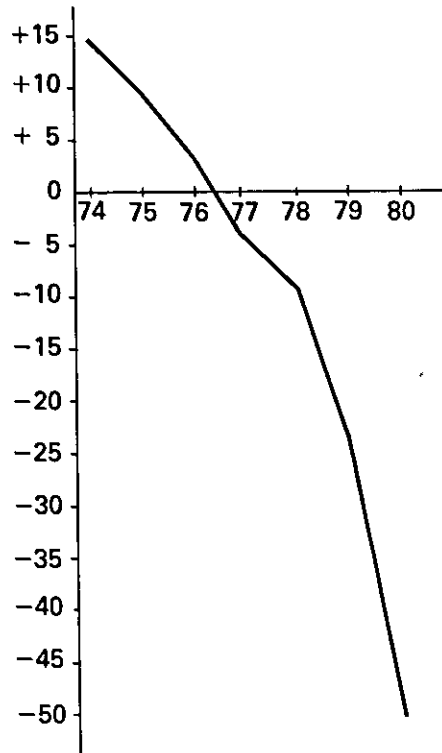

Källa: Riksbanken (Grassman [1981], sid 74).

Källa: Riksbanken.

... och den relevanta bilden av utlandsskuldens utveckling.

Diagram 4. Sveriges nettoställning mot utlandet 1974–80, miljarder kr.

konstaterar att storleksordningen av detta "är typiskt för jämförbara länder".

Emellertid är denna typ av illustration mindre väsentlig för dagens politik. Ett kumulerat underskott säger ju ingenting om hur underskottet har utvecklats över tiden; och det är i själva verket denna utveckling som inger stor oro och som måste brytas. Det ganska låga kumulerade beloppet består nämligen av stora överskott i bytesbalansen i periodens början och ännu större underskott mot slutet. *Trenden* är således starkt negativ, speciellt om man tar hänsyn till vad som hänt efter det att den av Grassman re-

dovisade perioden slutade. Under 1979 och 1980 var ju underskottet mycket stort – oavsett hur man raknar och vem man jämför med – och det är det som är utgångspunkten för *dagens* diskussion. Detta framgår av *diagram 2*, som visar den relevanta bilden av bytesbalansens utveckling över tiden. Det bör noteras, att *diagram 2* bygger på den *reviderade* nationalräkenskapsserien över bytesbalansen, varför Grassmans anklagelser om att statistiken överdriver underskottet inte kan riktas mot detta diagram. (Det bör också i detta sammanhang noteras att Grassman helt förtiger att den

av honom själv rekommenderade SCB-statistiken – dvs finansräkenskaperna – under senare år visat *större* underskott än denna reviderade nationalräkenskapsstatistik!)

Av *diagram 2* framgår också varför det likaså är mindre intressant att – som Grassman – jämföra det kumulerade underskottet med motsvarande siffra för andra länder. Det faktum att underskottet, mätt på detta sätt, var ungefär lika stort för Sveriges vidkommande som för flera andra länder döljer det viktiga faktum att vi under periodens början låg bättre till än dessa länder och under slutfasen sämre. Naturligtvis går det att hitta exempel på länder som har *ännu* större underskott än Sverige, men som framgår av *diagram 2* har det svenska bytesbalansunderskottet under 1970-talet utvecklats klart mer oförmånligt än för Västeuropa som helhet. Idag är Sveriges andel av OECD-ländernas samlade underskott gentemot OPEC klart större än vår andel av OECDs produktion, liksom det är större än vår andel av OECDs oljeimport. Det går därför inte att – som Grassman försöker göra – förklara bort med att vi bara tagit "vår andel" – eller to m mindre! – av OPECs bytesbalansöverskott.

Grassmans statistik säger, slutligen, ingenting om hur den framtida utvecklingen kan tänkas bli. 1981 års underskott ser i skrivande stund ut att bli något mindre än fjolårets – men det är ändå 3–4 procentenheter av BNP sämre än det saldo vi tidigare haft vid motsvarande låga lågkonjunktur. För 1982 visar de flesta prognoser på ungefär samma underskott, *trots* att vi devalverat. Slut-satsen är således att vi idag sitter fast i ett strukturellt bytesbalansunderskott, som – också i den reviderade statistiken – växt snabbt under 70-talet och som är större än för industriländernas genomsnitt.

Utlandsskulden

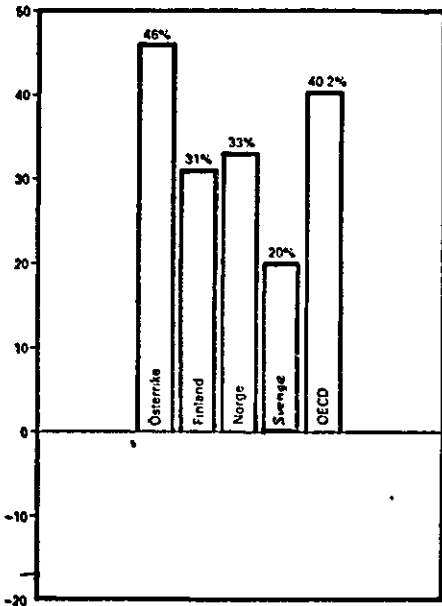
Utlandsskuldens utveckling är en följd av bytesbalansens, varför mycket av det som ovan sagts om dennas försämring även gäller utlandsställningens. Grassman visar här upp *diagram 3*, som säger att Sverige så sent som 1976 inte hade någon utlandsskuld alls. Men mer intressant för vår politik idag är naturligtvis hur utlandsställningen förändrats över tiden, och då framför allt under perioden *efter* 1976. Grassmans *diagram 3* är grundat på riksbankens statistik över nettoutlandsställningen i löpande priser. I *diagram 4* visas hur samma källa framställer skuldbördans i det närmaste explosionsartade ökning efter det att Grassmans redovisning upphör – en ökning som bla inneburit att räntekostnaden på utlandslånen redan i år uppgår till uppåt hälften av bytesbalansunderskottet¹ och som varit långt snabbare än skuldbördans ökning för industriländerna i genomsnitt. När det gäller framtiden står det klart, att utlandsskulden kommer att fortsätta att öka under åtminstone de närmaste åren.

Idag sitter vi således – även med den reviderade statistiken – fast i just den situation som många trodde att vi var drabbade av redan 1976. Sven Grassmans invändningar mot en restriktiv politik grundade sig den gången på att statistiken då var felaktig. Idag är han

¹ Enligt KIs *Konjunkturlaget*, utgiven i november 1981, kommer årets bytesbalansunderskott att uppgå till 17,5 miljarder kronor. Räntenettet är –10,7 miljarder, men det finns också en ej uppdelad korrigeringspost för transfereringsbalansen, uppgående till 3,2 miljarder. Det förefaller därför rimligt att ange årets räntenetto såsom ungefär hälften av bytesbalansunderskottet. För 1982 kommer man, analogt, fram till att räntenettet kommer att utgöra *mer än hälften* av underskottet. Av 1982 års prognosticerade underskott på 18,9 miljarder utgöres 13,9 miljarder av räntenettet; korrigeringsposten är 3,5 miljarder. Vi befinner oss således redan nu i det läget att huvuddelen av nyupplåningen sker för att täcka räntekostnaden för den nettoskuld vi dragit på oss under bara de fem senaste åren.

Grassmans bild av överkonsumtionsproblemet ...

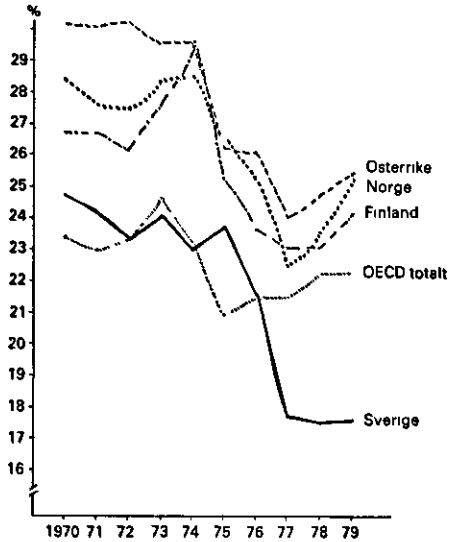
Diagram 5. Konsumtionens ökning 1970–79.

Källa: OECD (Grassman [1981], sid 77).

... och den relevanta bilden av överkonsumtionsproblemet.

Diagram 6. Bruttosparandets andel av BNP 1970–79.

Källa: OECD.

lika negativ till en restriktiv politik trots att den nu har ett faktaunderlag i just den korrigerade statistik som Grassman själv varit med om att ta fram. Slutsatsen kan knappast bli någon annan än att någon restriktion på den ekonomiska politiken i form av bytesbalans och utlandsskuld aldrig accepteras av Grassman; en slutsats man kunde få belägg för i det tidigare nämnda Pejling-programmet, då Grassman faktiskt erkände att han menade att 1977 års åtstramning skulle varit fel även om bytesbalansen och utlandsskulden varit så problematiska som många då trodde!

Lever vi över våra tillgångar?

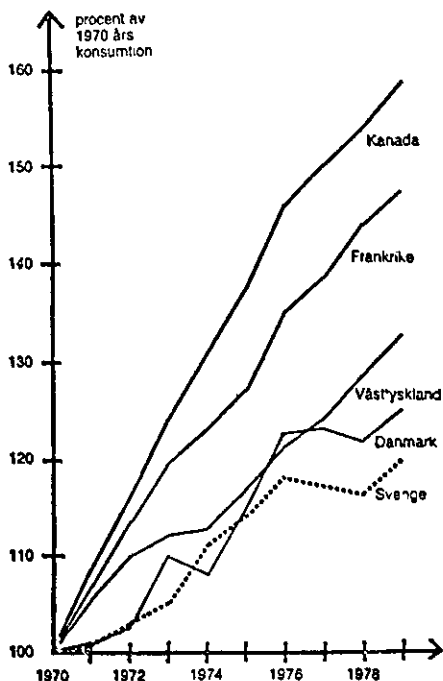
Grassman skriver: "Arkitekterna bakom

den förda politiken har övertygat allmänheten om att våra problem beror på överkonsumtion, att vi levat över våra tillgångar i större utsträckning än andra länder. Inget kunde vara felaktigare" (Grassman [1981] sid 103). För att belägga detta påstående presenterar han diagram 5, som visar att omvärldens konsumtion ökade mer än dubbelt så mycket som Sveriges under 1970-talet. Följaktligen, menar han, kan vi inte ha någon "överkonsumtion".

Jämförelsen är bisarr. Konsumtionsökningen har i sig inte ett dyft att göra med i vilken utsträckning vi lever "över våra tillgångar". Det intressanta är hur vår totala förbrukning (konsumtion plus investeringar) å ena sidan utvecklas i

Grassmans bild av konsumtionsökningen ...

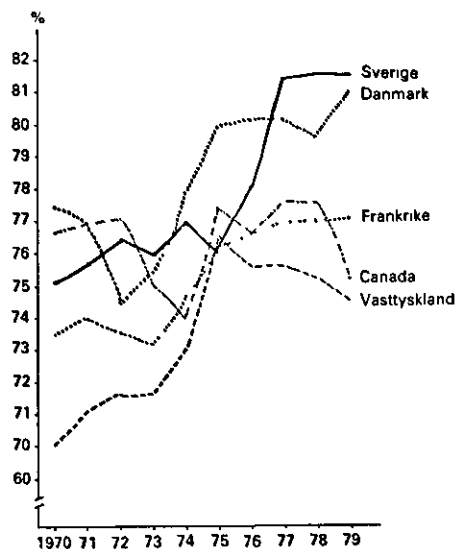
Diagram 7. Konsumtionens ökning 1970–79.

Källa: OECD (Grassman [1981], sid 201).

... och den relevanta bilden av konsumtionens ökning.

Diagram 8. Konsumtionens andel av BNP 1970–79.

Källa: OECD.

förhållande till vår potentiella produktion; i denna mening har vi under senare år levt "under våra tillgångar", vilket indikeras av det låga kapacitetsutnyttjandet inom industrin (notera dock att vi i ett viktigt avseende lever under våra tillgångar i mindre grad än många andra länder: Vår öppna arbetslöshet är internationellt sett låg). Men vi kan också, å andra sidan, vara intresserade av hur vår totala förbrukning utvecklats i förhållande till vår faktiska produktion; och det är i denna mening vi idag lever "över våra tillgångar". Den grad i vilken vi gör detta framgår definitionsmässigt av bytesbalansunderskottet – vilket, som vi sett ovan, utvecklades betydligt sämre

under 1970-talet för svenskt vidkommande än för övriga OECD-länder i Europa.

Talet om "överkonsumtion", däremot, syftar på att ekonomins sparkvot har sjunkit. Detta är en följd dels av att konsumtionens andel av BNP har stigit och följaktligen investeringarnas andel sjunkit, dels av det växande bytesbalansunderskottet (som ju innebär ett negativt sparande). Om begreppet "överkonsumtion" skall ha någon saklig mening borde det således kunna illustreras av en låg sparkvot – indikerande dels en hög konsumtionskvot, dels att landet lever "över sina tillgångar" i termer av bytesbalansunderskott.

I diagram 6 visas därför sparkvotens

utveckling under 1970-talet för just de länder Grassman valt att redovisa i *diagram 5*. Den redovisade perioden är densamma, liksom källan. Den svenska utvecklingen är slående – men nu åt rakt motsatt håll än i Grassmans bild. Sparkvoten föll under perioden med *nästan en tredjedel* – jämfört med en femtedel till en sjundedel i de övriga angivna länderna, och *knappt något alls* för OECD som helhet! Detta indikerar att talet om "överkonsumtion" alls inte är malplacerat när det gäller Sverige under 1970-talet.

Har vi ökat konsumtionen för lite?

Grassman menar att en alltför stram ekonomisk politik under 1970-talet medfört att konsumtionen ökat långsammare i vårt land än i andra, vilket medfört lägre stimulans till tillväxt. Han illustrerar sin tes med *diagram 7*, i vilket framgår att den svenska konsumtionens ökningstakt varit lägre än flera andra länders.

Resonemanget är inte övertygande. Grassman förmår inte göra den för en liten öppen ekonomi så fundamentala distinktionen mellan å ena sidan *inhemsk konsumtion* och å andra sidan (svensk och utländsk) *konsumtion av inhemskt tillverkade produkter*. Det är naturligtvis det senare som man skall försöka stimulera, inte det förstnämnda. Om den inhemska konsumtionens ökning skall undersökas (vilket är vad Grassman gör i *diagram 7*) måste naturligtvis denna ställas i relation till den inhemska produktionen. I *diagram 8* jämförs därför konsumtionskvotens (total konsumtion i förhållande till BNP) utveckling under 1970-talet för just de länder Grassman valt att redovisa i *diagram 7*. Återigen är källan densamma som Grassmans. Vi finner då att Sverige – som alltså enligt *diagram 7* är det land som ökat konsumtionen långsammast – är det land i vilket *konsumtionens andel av BNP stigit mest!* Det land, vars konsumtion stigit

näst långsammast, nämligen Danmark, visar sig vara det land där konsumtionskvoten ökat näst mest. Kanada, som haft den snabbast växande inhemska konsumtionen enligt *diagram 7*, är det enda land där konsumtionskvoten snarast *sjunkit* under 1970-talet.

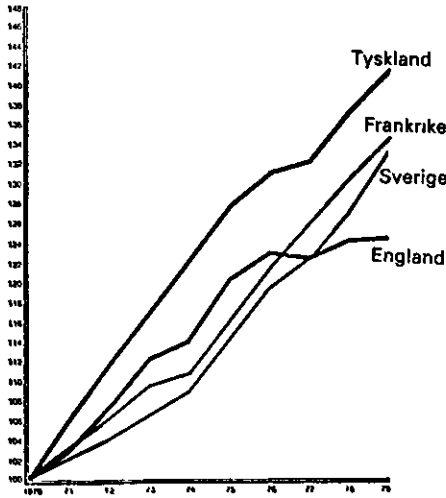
Om man ställer konsumtionens ökning i relation till produktionens, finner man således att Sverige, i motsats till vad Grassman hävdar, ökat sin inhemska konsumtion *mer än något annat land*. Och detta är problematiskt; baksidan av den hastigt stigande konsumtionskvoten är ju en fallande investeringskvot, vilket bäddar för en ännu lägre tillväxt i morgon av såväl produktion som konsumtion. Dessutom är det ju så, vilket redan framgått, att minskningen av investeringsandelen ägt rum samtidigt som bytesbalansunderskottet ökat kraftigt. I själva verket är det just detta – att vi i ökande utsträckning lånar till vår konsumtion – som är det verkligt allvarliga i situationen; en stigande utlandsupplåning är ju inget problem om den används för att bygga upp en realkapitalökning som ger en avkastning tillräcklig för att täcka lånekostnaden. Men då den används för att finansiera en stegrad konsumtionsandel, är det svårt att se att lösningen på dagens problem är en *ytterligare* konsumtions- och upplåneökning – vilket är vad Grassman förordar.

Den offentliga konsumtionens tillväxt

Enligt Grassman är problemet att "Vår konsumtion har ökat för långsamt i tio år" (Grassman [1981] sid 55). Och detta gäller inte bara den privata konsumtionen, utan också den offentliga. Det är "osant", skriver Grassman, att den "offentliga sektorn ökat snabbare här än i alla andra länder" (sid 110). I själva verket, säger han, har "länder som Frankrike och Västtyskland haft en långt snabbare ökning av de offentliga utgifterna än

Den offentliga sektorns expansion enligt Grassman ...

Diagram 9. Offentlig konsumtionsökning 1970-79.

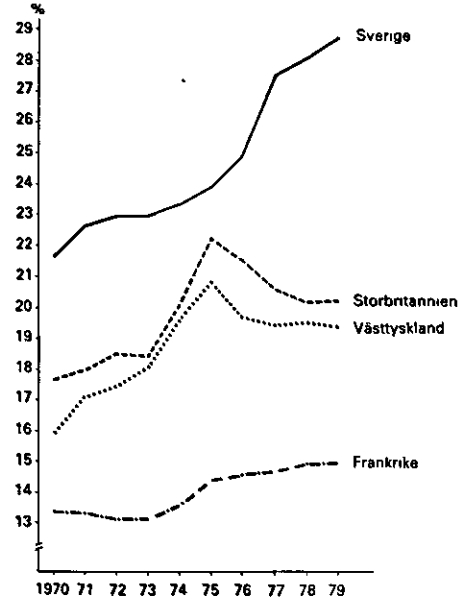

Källa: OECD (Grassman [1981], sid 198).

Källa: OECD.

... och den relevanta bilden av den offentliga konsumtionsökningen.

Diagram 10. Den offentliga konsumtionens andel av BNP 1970-79.

Sverige under 70-talet" (sid 167). I anslutning till detta publicerar han *diagram 9*, som sägs "avslöja myten" om den växande offentliga konsumtionen i Sverige.

Diagrammet visar dock inte alls vad det sägs visa. För det första visar det ju inte alls de offentliga *utgifterna* (som ju också inkluderar transfereringar till hushåll och företag). För det andra har dessa totala utgifter visst växt mycket snabbare i Sverige än i såväl Frankrike som Västtyskland: Detta framgår tydligt av *tabell 1*, som visar den offentliga utgiftsandelens utveckling under 1970-talet i de angivna länderna. Det bör noteras att utvecklingen under de senaste åren accelererat i fallet Sverige: I år, 1981, kommer utgiftsandelen att uppgå till 67-68%.

För det tredje bör vi naturligtvis när vi

Tabell 1. Offentliga utgifter i procent av BNP. (Källa: OECD)

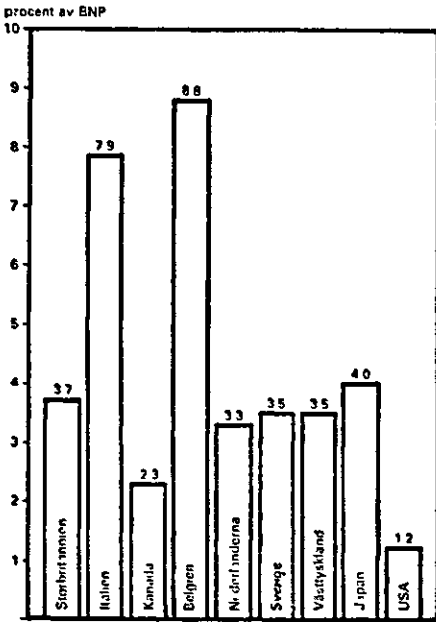
	1970	1979
Sverige	44,1	61,6
Frankrike	38,9	45,5
Västtyskland	37,6	46,3

skall undersöka den offentliga konsumtionen även här sätta den i relation till vad vi förmår producera. I *diagram 10* anges därför hur den offentliga konsumtionen utvecklats som andel av BNP för de länder Grassman själv valt ut i *diagram 9*; undersökningsperioden och källan är också desamma. Vi finner då att den växt betydligt snabbare i Sverige än i de andra av Grassman angivna länderna - och detta, dessutom, från en klart högre utgångsnivå. Grassman har således fel, såväl vad gäller den offentliga kon-

Grassmans bild av budgetunderskottet

...

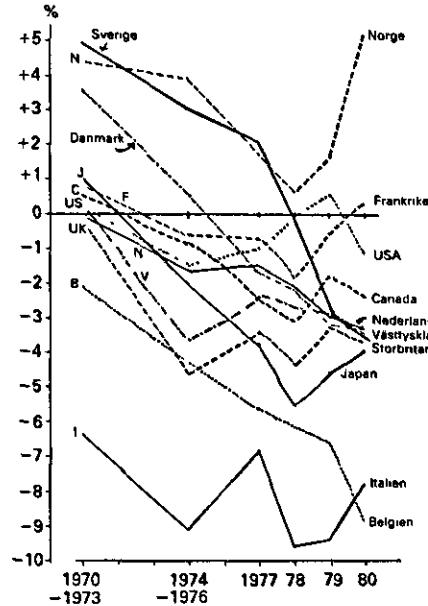
Diagram 11. Den konsoliderade offentliga sektorns underskott i procent av BNP 1980.

Källa: BIS (Grassman [1981], sid 78).

... och budgetunderskottets utveckling 1970-80.

Diagram 12. Den konsoliderade offentliga sektorns budgetsaldo 1970-80, årliga genomsnitt i procent av BNP.

Källa: BIS.

sumtionen som när det gäller de offentliga utgifterna som helhet.

Budgetunderskottet

Som ett sista led i sin argumentation för att det ej finns några restriktioner för konsumtionsstimulans idag hävdar Grassman att problemen med det svenska budgetunderskottet är överdrivna. Räkningar med hela den konsoliderade offentliga sektorns budgetsaldo (dvs inklusive kommunerna och socialförsäkringssektorn) får man nämligen resultatet att det svenska underskottet är av ungefär samma storleksordning som många andra i-länders. (Diagram 11.)

Så långt har Grassman rätt. Man bör

dock komma ihåg att många länder redovisar sitt pensionssparande utanför den offentliga sektorn, varför vi bör vara försiktiga med denna typ av internationella jämförelser (något som också klart anges i den källa, varifrån Grassman hämtat sina siffror). Om vi ändå accepterar att göra en dylik jämförelse och går till Grassmans egen källa (*BIS Annual Report 1981*, tabell sid 36) finner vi att han inte återgivit hela bilden. Där finns nämligen ytterligare information, vilken ur svensk synvinkel sett ger en betydligt mer illavarslande bild av läget än det grassmanska urvalet gör. Detta visas i diagram 12. Det är visserligen grötigt, men vi kan notera tre intressanta förhål-

landen. För det första att det faktiskt finns ett par länder med överskott i sin budget – något som Grassman valt att inte redovisa. För det andra att de länder som redan i utgångsläget hade dåliga statsfinanser ej lyckats ta sig ur problemen. För det tredje att praktiskt taget alla länder försämrat sitt budgetsaldo under det gångna decenniet; men framför allt – och det nämner inte Grassman – att det därvid är *Sverige som försämrat sitt budgetläge mest!* Vi vet också att försämringen fortgått i accelererande takt under 1981, och att Långtidsbudgeten pekar på mycket svåra finansieringsproblem för de kommande åren. Grassman gör här precis som i fallet med bytesbalansens och utlandsskuldens utveckling; han trollar bort den förändring av tidsserien som är det viktiga och som hos andra ekonomer inger oro, här genom att ersätta den med en uppgift om situationen för ett enstaka år.

Grassmans verklighetsuppfattning

Genom att bolla med statistik kan man säga i stort sett vad som helst om Sveriges ekonomi. Grassman har valt att presentera statistiken så att den ger intryck av att stödja hans tes att vi inte har någon "överkonsumtion": Han suddar bort tidsserier när de inte passar honom, han väljer att presentera bruttovolyminskningar i stället för andelsökningar, osv. Jag har ovan visat hur man – utifrån Grassmans eget material och utifrån samma källor – kan framställa en bild, som pekar i rakt motsatt riktning mot den han visar upp i sin bok; en bild som enligt min mening är en mer rättvisande framställning av Sveriges problem idag.

Den är mer rättvisande inte bara för att statistiken presenteras utan sammanläggning av individuella år, utan också för att den grassmanska statistiksammanställningen och hans urval av redovisade data tycks bygga på en mycket sär-

egen föreställning om hur den svenska ekonomin idag fungerar. Grassman ser uppenbarligen – och det är väl utgångspunkten för hans i mitt tycke irrelevanta internationella jämförelser av den inhemska konsumtionens volymökning – stimulanser till den inhemska konsumtionen såsom den avgörande tillväxtbefrämjande faktorn. Ja, sådana konsumtionsstimulanser skulle tydligen, om jag har läst honom rätt, t o m kunna minska inflationen genom att ett höjt kapacitetsutnyttjande skulle ge stora styckkostnadsänkningar i produktionen.

Bakom denna uppfattning ligger en påtaglig isolering från all modern makroteori. Grassman sitter kvar i den allra mest förenklade keynesianska modellen. Utbudet är fullständigt elastiskt så länge vi har ledig kapacitet; flaskhalsar och löneglidning ställer aldrig till problem. Inflationen kommer *antingen* från efterfrågesidan eller från kostnadssidan, och så länge som kapacitetsutnyttjandet är lågt är det meningslöst att hålla tillbaka efterfrågan. Förväntningarnas roll berörs över huvud taget inte. Någon disaggregering mellan varor som går i handel och varor som inte går i handel behöver inte göras. Stordriftsfördelarna på hemmamarknaden är tillräckligt stora för att ge väldiga styckkostnadsänkningar. Han utgår kort sagt från en modell av en stor, sluten ultrakeynesiensk ekonomi – vilket är så långt ifrån den lilla öppna svenska ekonomins verklighet man överhuvudtaget kan komma.

Detta tror jag är den viktigaste förklaringen till varför fackekonomerna i vårt land ser Sven Grassmans ekonomisk-politiska recept med så stor skepsis. Hans i *Det tysta riket* använda metoder för att statistiskt underbygga dessa recept borde rimligen komma att innebära att denna skepsis både förstärks och sprids.

Referens

Grassman, S., [1981], *Det tysta riket*, Ordfront, Stockholm.